

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

SAYI: 5-6
1987-1988

İstanbul, 1993

NAHİVDE HADİSLE İSTİŞHÂD MESELESİ

Dr. Nusrettin BOLELLI

İstanbul Kasım 1987

İstîşhâd'ın lugat mânası: el-İstîşhâd (الاستشهاد) kelimesi, şehide (شهيد) kökünden türemiş istif'âl babından masdardır. Bu kök; hazır, mevcut olmak; bulunmak; şahit getirmek, şahit göstermek, şahit olmak; görmek, öğrenmek; tâyin etmek; kesin haber vermek ve bildirmek mânasına gelir.

el-İstîşhâd (الاستشهاد) masdarına gelince; fiili, harf-i cersiz kullanıldığı zaman "birinin şahitliğini istemek" mânasına, bâ (ب) harf-i ceriyle kullanılınca "şahitlik hususunda birinin yardımını istemek" anlamına gelir.¹

Terim olarak İstîşhâd; Arapçada bir kelime veya cümlenin kullanılış ve vaz'ının sıhhatini, bir kaidenin doğruluğunu, bir âyet veya hafızası sağlam, konuşması fasîh olan bir araptan sahih senetle gelen diğer naklî bir delille ısbat etmektir.²

eş-Şâhid (الشاهد) kelimesi de; arapça bilginlerine göre "Bir kaidenin ısbatı için, Kur'ân'dan ve arapçasına güvenilen arapların sözlerinden kendisiyle istîşhâd edilen kısımdır."³

İslam dininin ikinci ana kaynağı sayılan hadisler de Kur'ân'ı Kerîm gibi arapçanın kelime yapısına, cümle yapısına, gramerine ve edebî sanatlarına te'sir

1 İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, III, 238-243; ez-Zebidî, Tâcu'l-'arûs, VIII, 252-261; 'Asım Efendi, Kamus Tercümesi, I, 630; Develioğlu, Osmanlıca-Türkçe Büyük Luğat, s. 556.

2 el-Bağdâdî, el-Hizâne, I, 5; es-Süyûtî, el-İktirâh, s. 26; el-Afğânî, Fî Üsûli'n-nahiv, s. 6.

3 et-Tehânevî, Keşşafu ıstılâhâti'l-fünûn, I, 738.

etmiş; yüzyıllar boyunca dilin yozlaşmasını önlemiş, zenginleşmesini sağlamışlardır. Bu hususta, dil bilginleri ittifâk etmişlerdir.¹

Fakat Arap dilinin sentaks kaidelerini tesbit eden ilk nahivciler; ölçü, şahit ve delil olarak âyetler ve cahiliyye dönemi şairlerinin şiirlerinden istifâde edip onlarla istişhâd ettikleri halde hadislerle çok az ihticâc etmişlerdir.²

Bazı arap dilcileri, nahivde hadisleri şâhid göstermenin doğruluğunu savunurken, diğerleri bunun aksini savunmuşlar.³ Bu çalışmamızda, her iki grubun fikirlerini delilleriyle birlikte ortaya koyup özetle incelemeye çalışacağız.

A. İŞTİHÂD ETMEYENLER ve DELİLLERİ

Arap dilinin sentaks kâidelerini te'sis eden ilk nahivciler, birinci derecede Kur'ân-ı Kerîm âyetlerini şâhid ve delil olarak kabul etmişler, ayrıca Câhiliyye devri şâirlerinin, câhiliyye ve islâmî devirlere yetişen muhadram (المخضرمون)ların bir çok şiirinden başka, cahiliyye devrine yetişmemiş olan ilk islâmî devir şâirlerinin şiirleriyle de istişhâd etmişlerdir.⁴

İlk nahivciler, bazı zayıf deliller ileri sürerek muhaddisler tarafından sened ve metninde çok titiz davranılarak rivâyet edilen Hz. Peygamber'in hadisleriyle istişhâd etmekten kaçınmışlardır.⁵

Hadislerle istişhâd etmeyen nahivciler:

Basra'lı dilcilerden:

- 1- 'İsâ b. 'Ömer es-Sakafî (149/766),
- 2- Ebû 'Amr b. el-'Alâ' el-Mâzenî (154/771),
- 3- el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî (175/791),
- 4- Sibeveyh, Ebû Bişr 'Amr b. 'Osmân b. Kanber (180/796),

Kufeli dilcilerden;

- 5- el-Kisâî, 'Ali b. Hamza b. 'Abdullâh el-Kûfî (189/805),
- 6- 'Ali b. el-Mübârek el-Ahmer (194/810),
- 7- Hişâm b. Mu'âviye ed-Darîr (209/824).

1 es-Süyûtî, el-İktirâh, s. 26; el-Bağdâdî, Hizâne, I, 5; Subhî Salih, 'Ulûmü'l-hadis, s. 332; Koçkuzu, Hadis Tarihi, s. 173.

2 es-Süyûtî, aynı eser, s. 26; el-Bağdâdî, el-Hizâne, I, 3-5.

3 Bk. Bolelli Nusrettin, basılmamış Master tezi, s. 37-39.

4 es-Süyûtî, el-İktirâh, s. 26; el-Bağdâdî, Hizâne, I, 3-5.

5 Süyûtî, el-'Ukudü'z-Zeberced, I, 7-11; Mecelletü edvâi's-şeri'a, Riyâd, 1982, VI, 288; Suphi. Sâlih, 'Ulûmü'l-hadis, s. 329.

Daha sonra gelen Basra ve Kufe'li dilciler de seleflerine tâbi olmuşlar. Ayrıca Bağdat nahivcileri ile bazı Endülüs nahivcileri de bu görüşü benimsemişlerdir.¹

Mezkur dilciler, hadislerle istişhâd etmemeyi üç sebebe bağlamışlardır:

a. Bunlara göre hadisler, Hz. Peygamber (s.a.)'den iletildiği şekilde nakledilmemişler. Hadislerin çoğu mânâ ile rivâyet edilmiştir. Bu durumda hadislerin lafızlarının Peygamber Efendimize ait olduğu kabul edilemez. Dolayısıyla hadisleri, şahid ve delil olarak kabul etmek bazı dil hatâlarına sebep olabilir.²

b. Arap diliyle ilgili çalışmalarında üstün gayret ve mevki sahibi olan Mısır'lı bilginler, hadisle istişhâd etmedikleri için bir çok nahivci onlara uyararak hadisleri, dil kaidelerinin tesbitinde delil ve şahid olarak kullanmamıştır.³

c. Rivâyet edilen hadislerde, rivâyet esnasında birçok lahn yapıldığı için onlarla istişhâd etmemişler. Zirâ râviler içinde arap olmayanların sayısı çoktu. Bunlar, Arapçayı nahiv ilmine uygun olarak bilmedikleri için farkına varmadan hadislerde lahn ve tashîf yapmışlardır.⁴

Hadislerle istişhâd etmeyi yukarıda zikredilen üç sebebe dayanarak reddedenlerin bu delilleri, konunun mütehasısları tarafından yetersiz bulunduğu için reddedilmiştir. Şöyle ki;

1- Hadislerin mânâ ile rivâyet edildiği hususu- kabul edilse bile- bu durum, hadislerin tamamının yazıyla tesbit ve tedvin edilmeden önceki Hicri birinci asır için söz konusu olabilir.⁵ Bu konuyu uzun bir şekilde araştıran Dr. Suphi Sâlih'in de belirttiği gibi; "Mânâ ile rivâyeti caiz görenler, bunu birtakım şartlara bağlamışlar. Meselâ: mânâ ile rivâyeti, ancak dilleri selikalarına uyan ve arap asıllı olan sahâbe, tâbi'ün, büyük fakih imamlar ve râviler yapabilirler. Bu gibi zevâtın arapçası ise şahid ve delil olarak kabul edilir. Ayrıca, ilk râviler, rivâyetlerinin mutlaka lafzî ve nassa tamamen uygun olarak yapılması hususunda pek titiz davranıyorlardı. Hatta vâv " و " ve fâ " ف " harflerinin yer değiştirmesine bile müsâmaha etmiyorlardı.⁶

1 es-Süyûtî, el-İktirâh, s. 23-24; el-Bağdâdî, Hizâne, I, 5; Mecelletü edvâi's-şeri'a, VI, 285-286; Suphi Sâlih, 'Ulûmu'l-hadîs, s. 332.

2 İbn Mâlik, Şerhu 'Umde'ti'l-hâfız, I, 53; es-Süyûtî, el-İktirâh, s. 24; el-Bağdâdî, Hizâne, I, 5; Mecelletü edvâi's-şeri'a, VI, 286; Mecelletu'l-bahsi'l-ilmî ve'l-türâsi'l-islâmî, Mekke, 1400 h. III, 160-161; Suphi Sâlih, 'ulûmu'l-hadîs, s. 328; Koçkuzu, Hadis Tarihi, s. 173-174.

3 İbn Mâlik, Şarhu 'Umde'ti'l-hâfız, I, 53; el-Bağdâdî, Hizâne, I, 5; Mecelletü edvâi's-şeri'a, VI, 286.

4 es-Süyûtî, el-İktirâh, s. 25; el-Bağdâdî, Hizâne, I, 6; Suphi Sâlih, 'Ulûmu'l-hadîs, s. 328-329; Mecelletu mecma' el-luğati'l-'arabiyye, Dımaşk, 1923 vdd, III, 200; Mecelletu edvâi's-şeri'a, VI, 287; A. Naim, Tecrîd, (Mukaddime) I, 461.

5 el-Bağdâdî, Hizâne, I, 6-7; İbn Mâlik, Şarhu 'Umde'ti'l-hâfız, I, 53-54; İbn Haldûn, el-Mukaddime, s. 494; Mcl. mcm. el-luğati'l-'arabiyye, XIV, 326; Suphi Sâlih, 'Ulûmu'l-hadîs, s. 329.

6 Suphi Sâlih, 'Ulûmu'l-hadîs, s. 329.

2- İkinci delilin reddine gelince; Bu delil, ilmî olmaktan uzaktır. Çünkü Mısır'lı nahivcileri, ölçü olarak kabul etmek ve onlar, hadisi delil, ölçü ve şahid olarak kullanmamışlar diye hadisle istişhâd etmemenin hiçbir ilmî dayanağı yoktur.¹

3- Üçüncü delil de şöyle reddedilmiştir; Hz. Peygamber (s.a.), lahin yapmadığından dolayı, râvî'nin lahin yapmadan hadisleri rivâyet etmesi şarttır. Hadislerde lahin yapan kimse, Rasûlüllah'a yalan isnâd etmiş ve Cehennem'deki yerine hazırlanmış olur.²

Hadis rivâyetinde, lahinden sakınmak için, hicri ilk asırlarda bir çok tedbîr alınmış, lahenedenlerin rivâyeti kabul edilmemiştir.³ Daha sonraki asırlarda; "el-'Askerî, Ebû Ahmed Hasan b. Abdullah (382/992) "**Tashîfâtu'l-muhaddisîn**,"⁴ Hattâbî, Ebû Süleymân Ahmed b. Muhammed (388/998), "**İslâhu ğalati'l-muhaddisîn**"⁵ gibi eserleri bu konuyla ilgili olarak yazmışlar ve rivâyet esnasında hadislerde yapılan lahin ve tashîf örnekleri bu eserlerde ele alınarak incelenmiştir. Böylece bu son delilin de herhangi bir ilmî değeri kalmamıştır.

Sonuç olarak "ibâresinde lahn yapılan hadisler hariç" hadislerle istişhâd etmek, arap dilinin en büyük hazinesinden istifâde etmek şerefine nâil olmaktır, diyebiliriz.

B. İŞTİHÂD EDENLER ve DELİLLERİ

Bazı nahivciler, hadis'in arap dilindeki yerini ve değerini anladıkları için, Arapların en fasîhi olan Hz. Muhammed (s.a.)'in hadislerini, nahivde şahid, ölçü ve delil olarak kabul etmişlerdir. Ayrıca birçok luğatçı ve edebiyatçı da hadisle istişhâd etmiştir.

Hadislerle en fazla istişhâd eden ilk nahiv âlimlerinden en önemlileri şunlardır:

- 1- İbn Mâlik, Cemâleddin Ebû 'Abdullâh Muhammed b. 'Abdullâh (672/1273),⁶
- 2- İbn Hişâm, 'Abdullâh b. Yusuf (761-1360),
- 3- el-Bedru'd-Demâminî (827/1424),
- 4- İbnü't-Tayyib (1170/1757), "el-İktirâh" şerhinde ve "**Şerhu'l-Kifâyeti'l-muhtefiz**"de hadisle istişhâd etme görüşündedir,

1 el-Bağdâdî, Hizâne, I, 5; İbn Mâlik, Şarhu 'Umdeti'l-hâfız, I, 53; Mecelletu edvâî's-şerî'a, VI, 286.

2 el-Hatîb, el-Kifâye, s. 200; İbn Kesîr, İhtisâru 'Ulûmi'l-hadîs, s. 162; Suphi Sâlih, 'Ulûmu'l-hadîs, s. 81-82.

3 İbn Salâh, 'Ulûmu'l-hadîs, s. 195-197.

4 Bu eser, 3 cilt halinde Hicrî 1322'de Kahire'de basılmıştır.

5 Bu eser, 1936'da Kahire'de basılmıştır.

6 İbn Haldûn, el-Mukaddime, s. 492; es-Süyûtî, el-İktirâh, s. 23; el-Bağdâdî, Hizâne, I, 7; Mecelletu mecma' el-luğati'l-'arabiyye, XIV, 326; Mecelletu edvâî's-şerî'a, VI, 288-289.

5- Meşhur luğat kitabı "es-Sihâh"ın müellifi, el-Cevherî, İsmâ'il b. Hammâd (393/1003),

6- İbn Seyde, 'Ali b. İsmâ'il (458/1066),

7- İbn Fâris, Ahmed (395/1004),

8- İbn Harûf, 'Ali b. Muhammed b. 'Ali el-İşbilî (610/1213),

9- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth 'Osmân (392/1001),

10- İbn Berrî, Abdullah el-Mısrî (582/1186)

11- es-Süheyfî, 'Abdurrahmân b. 'Abdullah (581/1185); gibi büyük nahivciler de bu görüşü benimseyenler arasında sayılmışlardır.¹

Hattâ İbnu't-Tayyib, Muhammed el-Fâsî (1170/1856) şöyle demiştir: "Ebû Hayyân Muhammed b. Yusuf el-Gırnâtî (745/1344), "Şerhu't-Teshîl"de; Ebu'l-Hasan İbn ed-Dâ'î, Muhammed b. 'Abdurrahmân (776/1374), "Şerhu'l-Cümel"de ve bunların görüşünü benimseyen Celâleddin es-Süyûtî (911/1505)'den başka hadisle istişhâd etmeye karşı çıkan diğer bir Arap âliminin bulunduğunu sanmıyorum."²

Bu konuyu etraflıca inceleyen Dr. Suphi Sâlih'in belirttiğine göre: "Müteâhirîn luğatçıların, en seçilmiş ve en fasîh lafızları, şerhleri ve şevâhidi ile bir arada bulunduran mu'cemlerinde Hz. Peygamber (s.a.)'in hadisleri ile neden ihticâc ettiklerini anlamamız mümkündür. Bu mu'cemler arasında el-Ezherî'nin "Tehzîb"i; el-Cevherî'nin "es-Sihâh"ı, İbn Fâris'in "Mekâyis"i; ez-Zemahşerî'nin "el-Fâik"i gibi mühim eserler de bulunmaktadır.³

Bu naçiz çalışmamızla, -bazı araştırmacıların belirttiklerinin tam aksine-Celâleddin es-Süyûtî'nin nahivle ilgili bir çok eserinde hadisle istişhâd ettiğini tesbit ettiğimiz gibi, Sibeveyhi'n de "el-Kitâb" adlı eserinde 7 hadisle istişhâd ettiğini tesbit etmiş bulunuyoruz.⁴

Ayrıca, eş-Şerîf es-Sakâlî ve eş-Şerîf el-Gırnâtî Muhammed b. Ahmed (760/1359) "el-Kitâb"a yazdıkları şerhlerinde; İbnu'l-Hacc, Ebu'l-'Abbâs Ahmed b. Muhammed (647/1249), "el-Mukrib" şerhinde; İbnu'l-Habbâz, Ahmed b. el-Hüseyn (639/1241), İbn Mu'tî'nin "Elfiye"sine yazdığı şerhte, Ebu Ali eş-Şelûbîn Ömer b. Muhammed (645/1247), bir çok konuda, es-Sirâfî Hasan b. Abdullah (368/979) ve es-Seffâr, Kasım b. Ali (630/1233), "el-Kitâb"a yazdıkları şerhlerinde; İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osmân (392/1002), "el-Muhtesib"de ve İbnu't-Tayyib, Muhammed

1 es-Süyûtî, el-İktirâh, s. 26; el-Bağdâdî, Hizâne, I, 5; Mecelletu edvai's-şeri'a, VI, 285; S. Sâlih, 'Ulûmu'l-hadîs, s. 332; a.m. Dirasât fi fıkhi'l-luğa, s. 123, 127, 130

2 Mecelletu edvai's-şeri'a, VI, 286; ondan naklen Suphi Sâlih, 'ulûmu'l-hadîs, s. 332.

3 Suphi Sâlih, 'Ulûmu'l-hadîs, s. 332 (trc. s. 287).

4 Bk. Bu makale, istişhâd örnekleri listesi, s. 12-13.

(1170/1856), gibi nahivcilerle¹ Birgivi, Muhammed b. Pîr Ali (981/1573) ve diğer bir çok nahivci hadislerle istişhâd etmişlerdir.

İbn Haldûn, Abdurrahmân, b. Muhammed (808/1406), arap dili bozulmadan önce, Hicrî ilk asırlarda hadislerin büyük bir kısmının -sahife halinde olsa bile- yazıldığını belirttikten sonra bu konuya şöyle devam ediyor: "Bazı hadis lafızlarının râvîler tarafından değiştirildiğini kabul etmemize rağmen, sözkonusu râvîlere ait sözlerle de ihticâc edilebilir."²

Yine İbn Haldûn, mânâ ile rivâyet edildiğinden dolayı hadisle istişhâd etmeye karşı çıkanlara şu cevabı verir: "Aslında hadis nakledilirken muhaddisler, hadisin zaptına çok dikkat ederek hadisleri işittikleri gibi, lafızlarında herhangi bir değişiklik yapmadan, rivâyet etmişlerdir. Biz de bu esâsa dayanarak kuvvetli bir ihtimâlê göre hadislerin büyük bir kısmının lafızla rivâyet edildiği kanaâtine varabiliriz. Böyle bir kanaat da nahiv ve lugat kurallarını isbatlamak üzere hadisle istişhâd etmek için yeterlidir."³

Bu konuda mutedil bir yol tâkip eden İmâm eş-Şâubî (590/1194)'ye göre; Hz. Peygamberin fesâhatına delâlet eden ve Efendimizin Hemedan ve Vâil b. Hucr (50/670) ve diğerlerine yazdığı mektuplarında kullandığı ifâdelerle, Hz. Peygamber'e ait "meseller"le, lafızıyla ibâdet edilen ve böylece bilhassa lafızlarına önem verilerak rivâyet edilen hadislerle istişhâd etmek caizdir.⁴

Bu konuyu etraflıca işleyen Dr. Suphi Sâlih, "Kuvvetle tahmin ediyorum ki -Sa'îd el-Efğânî'nin dediği gibi- mutakaddim âlimlerden hadisi şahid olarak kullananlar, hadis âlimlerinin gerek rivâyet ve gerekse dirâyet bakımından verdikleri meyvenin halk arasında revaç bulduğu zamanda gelselerdi, Kur'ân-ı Kerim'den sonra elbette yalnız hadisle ihticâc ederlerdi. Hadis ilminin hassas ölçülerine vurulduğu zaman, haklarında birçok şüphelerin uyanacağı şürlere ve haberlere hiç iltifât etmezlerdi, demektedir."⁵

Muhammed el-Hızır b. Hüseyin (1377/1958)'e göre; Hz. Peygamber (s.a.), hayatta iken, Abdullah b. 'Amr b. 'Âs gibi bazı ashâb birçok hadisi yazmıştır. Hadisleri, resmî olarak ilk tedvîn eden zat, Muhammed b. Müslim ez-Zühri (124/742)'dir. ez-Zühri'den sonraki asırda hadis tedvîni yaygın hale gelmiştir. Böylece Malik b. Enes (179/795), Abdullâh b. Cüreyc, el-Evzâ'î Süfyânu's-Sevrî ve Hammâd b. Seleme

1 İbn Mâlik, Şerhu 'Umdeti'l-hâfiz, I, 53; Mecelletü edvâi's-şeri'a, VI, 299.

2 İbn Haldûn, Mukaddime, s. 494; İbn Mâlik, Şerhu 'Umdeti'l-hâfiz, I, 54-55; Mecelletü mcm. el-Luğati'l-arabiyye, XIV, 326; Mecelletü edvâi's-şeri'a, VI, 288, 289.

3 İbn Haldûn, el-Mukaddime, s. 494.

4 el-Bağdâdî, Hizâne, I, 6; Mecelletü edvâi's-şeri'a, VI, 298; Mecelletü'l-bahsi'l-ilmî ve'l-türâsî'l-İslâmî, III, 162.

5 Suphi Sâlih, 'Ulûmu'l-hadis, s. 333 (trc. s. 287-288).

gibi muhaddisler, Hicri II. asrın ilk yarısında hadisleri tedvin etmişlerdir.¹ Bu müellife göre, arap dili bozulmadan hadislerin çoğu yazılmıştır. Son olarak, bu konuda "Mecelletü mecmu' el-Lugati'l-'arabiyye" tarafından düzenlenen konferansta konunun mütehasısları özetle aşağıdaki kararları almışlardır.²

a. Hicrî III. asırda tedvîn edilen "Kütüb-i sitte ve bunlardan önceki hadis mecmu'aları" gibi eserlerde bulunmayan hadisler, nahivde şâhid ve delil olarak kullanılamazlar.

b. Mezkûr kitaplar ve mecmuâlarda bulunan hadislerden 7 çeşit hadisle ihticâc etmeyi benimsemişlerdir:

1. Edebîyât ve dil bilginlerince Hz. Peygamber (s.a.)'in fesâhatını isbatlamak üzere delil olarak kullanılan "المرء مع من أحب" "Kişi sevdiğiyle beraberdir,"³ ve "إن من البيان لسحرا" "Bazı beyân neveleri sihir gibi etkileyicidir."⁴ gibi efendimizin ve ciz sözleri,

2. İbâdetlerde okunması emredilen ve lafız olarak nesilden nesle intikâl eden zikir ve duâ mahiyetindeki hadisler,

3. Peygamberimiz'in, değişik Arap kabileleriyle yaptığı konuşma ve mektuplaşmaları ihtivâ eden hadisler,

4. Aynı ayrı senedlerle ve değişik zamanlarda rivâyet edilen, fakat lafızları birbirine uyan hadisler,

5. Irk olarak halis arap olan, fesâhat ve belağatlarıyla meşhur olan muhaddisler tarafından toplanan mecmuâlardaki hadisler. "Bu âlimler arasında; Mâlik b. Enes (179/795), 'Abdülmelik b. Cüreyc (150/767) ve Muhammed b. İdrîs es-Şâfi'î (204/819) gibi büyük simâların isimleri zikredilmiştir."

6. İbn Sirîn, Muhammed (111/729), Kâsım b. Muhammed b. Ebi Bekr (106/724), Recâ b. Hayve (112/730) ve 'Ali b. el-Medenî (234/848) gibi mânâ ile hadisleri rivâyet etmeye müsaâde etmeyen âlimlerin topladıkları hadisler ile Hicrî ilk iki asırda tedvîn edilen bütün hadis kitaplarındaki hadisler,

7. Mütevâtîr ve meşhûr hadislerle,⁵ istişhâd edilir.

1 Mecelletu edvâi'ş-şeri'a, VI, 289-291.

2 Mecelletu'l-bahsi'l-ilmî, III, 163-164.

3 Hadis için bk. Buhârî, Edeb 96; Müslim, Birr 165; Tirmizî, Zühd 50.

4 Hadis için bk: Buhârî, Tıbb 51, Nikâh 47; Müslim, Cuma 47; Ebu Dâvûd, Edeb 86, 87; Tirmizî, Birr 79; Muvattâ', Kelâm 7.

5 Mecelletu edvâi'ş-şeri'a, VI, 300-301; Mcl. el-bahsu'l-ilmî, III, 163-164; Koçkuzu, Hadis Tarihi, s. 174.

Netice olarak, Hz. Peygamber'in arapların en fasihi olduğu hususunda âlimler ittifak etmişlerdir. Hadisler, arap şiirinden daha sıhhatli ve sağlam senedlerle intikâl ettiklerinden, hadislerin lafzını değiştirmeden rivâyet etmenin aslı olduğu kanaâti yaygın olduğundan dolayı, ayrıca birçok hadis kitabı Hicrî ilk iki asırda tedvîn edilip hadis usûlü kâideleri tesbit edildiği için ve bunun yanında sahîh ve sahîh olmayan hadislerle lafzen ve mânâ ile rivâyet edilen hadisleri birbirinden ayırmaya yarayan kâideler de çok erken dönemlerde tesbit edilmiş olduğundan; herhangi bir bedevî'nin veya câhiliyye şâirinin inşâd ettiği şiirlerle ihtilafsız istişhâd edildiği halde;" Hz. Peygamber (s.a.)'in hadisleriyle istişhâd etmemenin dayanıksız ve mesnedsiz bir iddiâdan ibâret olması gerektir. Ayrıca, Kur'an-ı Kerîm'den sonra, en fasîh arapça, hadisler vasıtasıyla günümüze kadar intikâl eden Peygamberimizin vecîz sözleri ve hadisleridir. Bu sebeple yukarıda belirtilen 7 çeşit hadisle tereddütsüz istişhâd edilebilir, gibi bir sonuca varmak mümkündür.¹

Bu kısa araştırmanın sonunda; eserlerinde hadisle istişhâd eden nahivcilerin istişhâd için kullandıkları bazı örnekleri virmek ve diğer örnekler için kitapların isimlerini ve hadislerin geçtiği cilt ve sayfa numarasına işâret etmekle yetinilecektir.

1. Nakıs fiili olan "kâne (كان)"nin ismi ile beraber hazfedilmesinin caiz olduğunu isbatlamak için hadisle istişhâd etme örneği:

(التمس (أنظر) و لو خاتما من حديد)

"Demirden bir yüzük (alyans) olsun bulmaya çalış!"²

2. Hal cümlesi için hadisle istişhâd:

«أقرب ما يكون العبد من ربه وهو ساجد»

"Kulun rabbine en yakın olduğu hal, secdede bulunduğu haldir."³

3. Cins hakkındaki hükmü, olumsuz kılan "lâ (لا)"nın isminin fethâ üzerinde mebni olduğunu isbatlamak için hadisle istişhâd:

a. "لا حول و لا قوة الا بالله العلي العظيم"

"Güç ve kuvvet, ancak Allah'a mahsustur."⁴

- 1 İbn Mâlik, Şarhu 'Umdeti'l-hâfiz, II, 52-55; es-Süyûfî, el-İktirâh, s. 23-27; Mcl. edvâi'ş-şeri'a, VI, 284-307; el-Bağdâdî, Hizâne, I, 3 vdd.; S. Sâlih, 'Ulûmu'l-hadis, s. 315-333; Koçkuzu, Hadis Farîhi, s. 172-176; A. Naim, Tecrîd (Mukaddime), I, 461.
- 2 İstişhâd için bk. Katru'n-nedâ, s. 142; Şarhu Şüzuri'z-zehab, s. 187; Mehmet Zihni Efendi, el-Muktadab, s. 108; Hadis için bk. Buhârî, Nikâh 33; Müslim, Nikâh 76; Ebu Davud, Nikâh 30; Tirmizî, Nikâh 23; İbn Mâce, Nikâh, 17; Nesâî, Nikâh 69; Ahmed b. Hanbel, V, 336; Dârimi, Nikâh 19.
- 3 İstişhâd için bk. Muğni'l-lebîb, II, 62; Hâllu'l-me'âkid, s. 10; M. Zihni Efendi, el-Muktadab, s. 86; Câmî'u'd-dürûsi'l-arabiyye, II, 265; Hadis için bk. Müslim, Salât 215; Nesâî, Tatbîk 78; Ahmed b. Hanbel, II, 461.
- 4 Bk. Muğni'l-lebîb, II, 58; Şüzûru'z-zehab, 86, 168; el-Behcetü'l-merdiyye, s. 46; el-Ferâidu'l-cedîde, s. 288; el-Ferâidu'd-diyâiyye, s. 180; el-muktadab, s. 39; Câmî'u'd-dürûsi'l-arabiyye, II, 339; Hadis için bk. Buhârî, Ezân 7, Tehecçüd 21, Daâvât 51; Müslim, Salât 12, Zikr 32, 44, 46; Ebû Dâvûd, Salât 36; Tirmizî, Daâvât 26, 36, 113.

b. " لا أحد أغير من الله " Allah'tan daha kıskanç bir kimse yoktur. (Bu yüzden gizli veya aşikâr olan bütün kötülükleri haram kılmıştır).¹

4. Mübtedânın haberinin "levlâ" (لولا)'dan sonra zikredildiğine dair hadisle istişhâd örneği:

"لولا قومك حديثوا عهد في الاسلام لهدمت الكعبة...."

"Eğer kavmin küfürden yeni kurtulmuş olmasaydı, ben Ka'be'yi yıkar, ona Hicr'den ilâve ederdim."²

5. Himyer kabilesi lehçesine göre târif lâminin "mîm" (م)'e dönüşmesi için istişhâd örneği:

"ليس من امير امصيام في امسفر" "Yolculukta oruç tutmak, hayırlı bir iş değildir."³

6. "Ni'me" (نعم) fiilinin temyizinin hafzedilmesinin caiz olduğuna örnek:

"من توضع يوم الجمعة فيها و نعمت"

"Kim Cuma günü abdest alırsa o, gerekeni yapmıştır ve ne güzeldir."⁴

Diğer istişhâd örnekleri için aşağıda zikredilen yerlere bakılabilir:

a. Sibeveyh, el-Kitâb'da: I, 74, 327,² II, 32, 80, 393, III, 268, IV, 116. sayfa- larında 7 hadisle,

b. İbn Mâlik, el-Kâfiye şerhu's-Şâfiye'de: vr. 19, 20, 24, 26 ve 28 vdd. de; Şerhu 'Umdetu'l-hâfız ve'uddetu'l-lâfız'da; 41 hadisle (Bk. a.g.e., II, 1016-1017),

c. İbn Hişâm, aa) Katru'n-nedâ ve bellu's-sedâ'da: 113, 114,² 118, 119, 138, 142, 182,² 187, 198, 239, 248, 256, 257, 268 ve 304. sayfalarda hadislerle;

bb. Şerhu Şüzûri'z-zeheb'de; 18, 21, 33, 39, 56, 57, 61, 76, 86, 148, 166, 168, 177, 183,² 187,² 188, 204, 208, 216, 220,² 253, 255, 260, 384, 415, 421, 429, ve 448. sayfalarda;

1 İbn Mâce, İkâmet, 180; Dârimî, Salât 10, 12, el-Behcetü'l-mardiyye, 48; Câmi'u'd-dürüs el-'arabiyye, II, 338; Hadis için bk. Buhârî, Kûsûf 2, Tevhîd, 10, 20; Müslim, Tevbe 32, 33, 34, 35, 36; Tirmizî, Daâvât 90; Muvattâ', Kûsûf 1; Ahmed b. Hanbel, I, 381, 426, 436.

2 Muğni'l-lebîb, II, 156; el-Kâfiyye şerhu's-Şâfiyye, Süleymaniye ktp. Şehid Ali Paşa İlm. No: 2442, vrk. 26; el-Ferâidu'l-cedîde, s. 226; Hallu'l-me'âkîd, s. 61; al-Muktadab, s. 85; Câmi'u'd-dürüs, II, 264; Hadis için bk. Buhârî, İlim 48; Müslim, Hacc 405; Nesâî, Menâsik 128; Ahmed b. Hanbel, VI, 102, 176, 180.

3 Bk. Muğni'l-lebîb, I, 47; Katru'n-nedâ, s. 114; el-Ferâidu'l-cedîde, s. 44; el-Ferâidu'd-diyâiyye, s. 150; Şeyh er-Radî, Şerhu'l-Kâfiyye, II, 309; el-Muktadab, s. 304; Hadis için bk. Ahmed b. Hanbel, V, 434.

4 Bk. Muğni'l-lebîb, II, 170; Şerhu Şüzûri'z-zeheb, s. 21; Câmi'u'd-dürüsü'l-'arabiyye, I, 86; Hadis için bk. Ebu Davud, Tahâret 128; Tirmizî, Cuma 5; İbn Mâce, İkâmet 81, Nesâî, Cuma 9; Ahmed b. Hanbel, V, 15, 16, 22.

cc. Muğni'l-lebib'de; I, 13, 35,² 47, 87, 100, 101, 104,³ 105, 109, 111, 112, 169,³ 170, 178, 186, 208, 215, 223, 227, II, 26, 32, 38, 58, 62, 71, 106, 120, 126, 127, 130, 156, 170,² 191 ve 201. sayfalarda;

d. Şeyh er-Radi, şerhu'l-Kâfiye'de; I, 67, 226, II, 25, 123 ve 309 vdd. gibi bir çok yerde,

e. Hâlid b. 'Abdullah el-Ezherî, Şerhu't-tasrih 'alâ't-Tavzih'de; I, 55, 121, 275, 316, II, 38, 85, 249, 301 vdd. gibi bir çok yerde.

f. Celâleddin es-Süyûti, aa) el-Ferâidu'l-cedidê'de; I, 12, 13,² 31, 35, 40, 41,³ 44, 60, 81, 87, 135, 140, 197, 206, 216, 226, 255, 266, 278, 288,⁴ 305, 316, 323, 335, 337, 375, 383, 385, 391, 399, 424, 426, 427, 270, 473, II, 555, 561,² 559,² 570,² 572,² 590, 592, 617, 619, 621, 683, 685, 687, 688, 690, 734, 736, 842, 886, 887 ve 889. sayfalarda 59 hadisle,

bb) al-Behcetü'l-merdiyye şerhu'l-Elfiyye'de; 17, 19, 46, 48, 105², 113. sayfalarda,

g. Ahmed b. Muhammed, Hallu'l-me'âkid şerhu'l-Kavâ'id'de; 13, 35, 44,² 61,² 71, 73 ve 75.² sayfalarda,

h. 'Abdurrahmân Câmî, el-Ferâidu'd-diâiyye'de; 15, 88, 180 ve 415. sayfalarda,

i. Mustafa el-Ğalâyîni, Câmî'u'd-dürûsi'l-'arabiyye'de; I, 11, 36, 37, 56, 58, 62,² 63, 83, 88, 199, 203, II, 11, 30, 67, 127, 129, 195, 202, 205, 238, 240, 258, 264, 265, 269, 286, 291, 293, 294, 338,² 339³ III, 15, 42, 84, 113, 142, 144, 168, 179, 199 ve 263. sayfalarda 44 hadisle,

j. 'Ali Cârîm ve Mustafâ Emin, en-Nahvu'l-vâzih'da (İlkokullar için yazılan üç cüzde), III, 24 ve 28. sayfalarda; orta dereceli okullar için yazdıkları üç cüzlük kısımda; I, 88, 136, II, 98, III, 88. vdd. sayfalarda hadislerle istîşhâd etmişlerdir.

k. Muhammed Muhyiddin 'Abdülhamid, et-Tuhfetü's-seniyye bi şerhi'l-Mukaddemeti'l-Acürûmiyye'de; 17, 31, 32, 54,⁶ 63² ve 75. sayfalarda,

l. Muhammed el-Entâkî, el-Minhâc fi'l-kavâ'id ve'l-i'râb'da; 15, 16, 71, 131 ve 308. sayfalarda,

m. Mehmet Zihni Efendi, el-Muntahab'da; 63, 113, 145, 187, 196, 288, 302, 303,² 312,² 317, 345, 428, 439, 475,² 543, 553, 554, 580, 589,² 611 ve 620. sayfalarda,

el-Muktadab'da; 39², 78, 84³, 85, 86, 95², 108³, 112, 116, 158, 171, 175, 220, 231, 236, 254, 256², 277, 295, 304, 318,² 334, 351, 367, ve 375. sayfalarda hadislerle istîşhâd etmişlerdir.

Ayrıca İbn Kutayba, en meşhur edebiyat kitaplarından biri sayılan "Edebü'l-Kâtib"de; 16, 22, 31, 32², 36, 38, 42, 46, 65, 69, 77, 84, 100, 136, 141,² 142, 143, 145, 178,² 200, 201, 307, 316, 321, 337, 346, 371, 387, 391, 430, 443, 553, 575, 600, 601, ve 613. sayfalarda hadis ve haberlerle istişhâd etmiştir.

NOT: Kaynaklar, dipnotlarda verildiğinden ve ayrıca dergide yeterli miktarda yer bulunmadığı için, makalelerin sonunda Bibliyografya ayrı olarak verilmiştir.